ความขัดแย้งระหว่างสยามและดัตช์ ในปี ค.ศ. 1663-1664: การประเมินใหม่*

ธีรวัต ณ ป้อมเพชร **
แปลโดย คุณากร วาณิชย์วิรุฬห์

ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสยามในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ครองราชย์ ค.ศ. 1656-1688/ พ.ศ. 2199-2231) มีอิทธิพลต่อการให้ความหมายเรื่องความขัดแย้งระหว่างสยามกับบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์หรือ VOC ระหว่างปี 1663-1664 ของนักประวัติศาสตร์แต่ละคน เป็นที่รับรู้กันนานว่า VOC ได้ปิดล้อมอ่าวสยาม จนนำไปสู่การลงนามสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียมกัน สนธิสัญญาฉบับนี้มีผลให้สมเด็จพระนารายณ์ต้องเสาะหา "พันธมิตร" ใหม่ในหมู่ชาติตะวันตกอื่น ๆ ที่เข้ามายังอยุธยา ดังเช่นอังกฤษและฝรั่งเศส ว่ากันว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงหวาดกลัวการคุกคามของดัตช์มากถึงขนาดย้ายเมืองหลวงลึกเข้าไปในแผ่นดินยังลพบุรี (ละโว้) แม้แต่ฐานะความยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระนารายณ์ในประวัติศาสตร์ไทยเอง ก็เป็นผลสืบเนื่องมาจากความรับรู้ที่ว่าพระองค์ทรงกล้าเสี่ยงอาศัยนโยบาย "ถ่วงดุลอำนาจ" มาพลิกแพลงเกมการทูตอย่างหลักแหลม[1]

---

* แปลจาก "The Dutch-Siam Conflict of 1663-1664: A Reassessment," in Around and about Formosa. edited by Leonard Blusse (Taipei: T'sao Yung-ho Foundation for Culture and Education, 2003), pp. 291-306.

** อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

[1] W. A. R. Wood, A History of Siam (London 1926, Bangkok reprinted 1959), pp. 194-215; Rong Syamananda, A History of Thailand (Bangkok 1977), pp. 72-82; การตีความของสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพที่ว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงย้ายวังไปลพบุรีเพราะกลัว VOC ได้ถูก

การอ่านบันทึกหรือนโยบายทั่วไปของ VOC ในเอเชียแต่เพียงคร่าว ๆ ก็เพียงพอแล้วที่จะทำลายคำอธิบายของนักประวัติศาสตร์ใด ๆ ที่ว่าดัตช์ต้องการเอาสยามเป็น "อาณานิคม" นอกจากนี้การตีความเรื่อง "การถ่วงดุลอำนาจ" ในประวัติศาสตร์สมัยศตวรรษที่ 17 ของสยามก็ผิดฝาผิดตัว และสะท้อนกลิ่นอายแห่งยุค "จักรวรรดินิยมช่วงปลาย" ในสมัยศตวรรษที่ 19 และ 20 เมื่อคราวอธิปไตยของสยามถูก "มหาอำนาจ" คุกคามเสียมากกว่า อันที่จริงความขัดแย้งระหว่างสยาม-ดัตช์ในปี 1663-1664 เกี่ยวข้องกับประเด็นการแข่งขันทางการค้าในเอเชียตะวันออกและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เสียยิ่งกว่าความทะเยอทะยานสร้างอาณานิคมของดัตช์[2]

การค้าสยาม-ญี่ปุ่น

การค้าระหว่างสยามและญี่ปุ่นเริ่มเฟื่องฟูขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 17 โดยฝ่ายพ่อค้าญี่ปุ่นจะนำ "เรือที่ได้รับตราแดง" ล่องสู่สยามและเมืองท่าอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวญี่ปุ่นซึ่งอพยพมายังสยาม เช่น โรนินไร้สังกัด และผู้นับถือลัทธิโรมันคาทอลิก มีส่วนร่วมในการค้าสำเภาระหว่างสยามกับญี่ปุ่นเช่นเดียวกับพ่อค้าจีน-สยามในอยุธยา ครั้นล่วงเข้าทศวรรษที่สองและสามของศตวรรษที่ 17 การค้าดังกล่าวก็ขยายตัวจนรวมเอาชาวยุโรป อาทิ บริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์และอังกฤษเข้าไว้ด้วย[3]

เนื่องจากบริษัทอินเดียตะวันออกของดัตช์และอังกฤษมีสถานีการค้าหรือสำนักงานในเมืองท่าฮิราโดะบนเกาะคิวชู พวกเขาจึงสามารถมีส่วนร่วมโดยตรงในการขนส่งไม้สำหรับย้อมสีจากสยาม (ไม้ฝาง) และหนังสัตว์ โดยเฉพาะหนังกวางมาสู่ญี่ปุ่น ประวัติศาสตร์ของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษและ VOC ในสยามช่วงทศวรรษ 1610 และต้นทศวรรษ 1620 แสดงสายสัมพันธ์ระหว่างสถานีการค้าที่

พิสูจน์ว่าไม่เป็นความจริงโดย Vilailekha Thavonthanasan, "The Role of Lopburi During the Reign of King Narai (A.D. 1656-1688)," in Anuson Walter Vella, edited by Ronald D. Renard (Chiangmai and Honolulu 1986), pp. 134-155.

[2] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand (De Kalb 1977), pp. 35-41.

[3] โยนิโอะ อิชิอิ และ โตชิฮารุ โยชิกาวา, ความสัมพันธ์ไทย-ญี่ปุ่น 600 ปี, แปลโดย พลับพลึง คงชนะ และคณะ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530), น. 29-41; George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, pp. 9, 51, 56, 61.

สยามและญี่ปุ่นอย่างชัดเจน[4]

ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นบังคับใช้นโยบายซาโกกุ VOC ได้กลายมาเป็นผู้ค้าหนังกวาง หนังปลากระเบน และไม้ฝางรายใหญ่ในตลาดญี่ปุ่น ความพร้อมเรื่องการเดินทะเลและสัญญาการส่งสินค้าออกซึ่งทำไว้กับราชสำนักสยามเปิดโอกาสให้ฝ่ายดัตช์ทำกำไรจากการขายสินค้าจากสยามในตลาดญี่ปุ่น อันที่จริง การขายสินค้าสยามในตลาดญี่ปุ่นนี้ถือเป็นกิจการที่ทำกำไรงามที่สุดในบรรดากิจการที่ VOC มีในอยุธยา[5]

ในขณะเดียวกัน ทางราชสำนักสยามของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ ค.ศ. 1629-1656/ พ.ศ. 2179-2199) และสมเด็จพระนารายณ์ยังสามารถค้าขายกับญี่ปุ่นโดยอาศัยชาวจีนหรือชาวจีน-สยามเป็นคนกลาง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงพยายามฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางการทูตกับโชกุนแห่งญี่ปุ่น แต่ก็ไม่เป็นผล[6] ในระยะที่ญี่ปุ่นแยกตัวจากโลกภายนอกนี้ ฝ่ายราชสำนักสยามได้เรียนรู้ที่จะพอใจกับการดำเนินการค้ากับญี่ปุ่นผ่านทางคนกลางชาวจีนและจีน-สยาม

ฝ่ายดัตช์มุ่งหมายจะทำความตกลงหรือสัญญาพิเศษกับราชสำนักสยามซึ่งจะทำให้พวกเขาได้สิทธิการซื้อขายสินค้าบางประการแต่เพียงผู้เดียว สินค้าที่ทาง VOC ต้องการเพื่อนำไปค้ากับญี่ปุ่นมากที่สุดคือหนังสัตว์และไม้ฝาง ทางบริษัทสามารถได้สิทธิผูกขาดการส่งออกสินค้าเหล่านี้ชั่วคราว หรือสัญญาการค้าหนังสัตว์ในปี 1634 1645 และ 1646 โดยข้อตกลงปี 1634 มีอายุหนึ่งปี และมอบให้ภายหลังจากที่ดัตช์ส่งกำลังทางเรือมาสนับสนุนสยามปราบปรามปัตตานี อันเป็นเมืองประเทศราชที่ต้องการแยกตัวออกไป ส่วน octroij หรือสิทธิผูกขาดปี 1646 นั้นไม่มีกำหนดเวลาสิ้นสุด และให้ VOC มีสิทธิตรวจสอบเรือที่ออกจากสยามว่าได้ขนหนังสัตว์ออกไปด้วยหรือไม่ สาเหตุหนึ่งแห่งความขัดแย้งระหว่างสยาม-ดัตช์ในปี 1663-1664 มาจากการที่ VOC ไม่สามารถผูกขาดการส่งออกได้ ขณะที่ฝ่ายราชสำนักเองก็ไม่แยแส ทั้งยังท้าทายการผูกขาดนี้อย่างเปิดเผยด้วย[7]

---

[4] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, pp. 51-52; John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century (London 1890), pp. 59-72.

[5] George Vinal Smith, Ibid.

[6] ดู Nagazumi Yoko, "Ayutthaya and Japan: Embassies and Trade in the Seventeenth Century," in From Japan to Arabia: Ayutthaya's Maritime Relations with Asia, edited by Kennon Breazeale (Bangkok 1999), pp. 93-96.

[7] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, p. 61; Han ten

หนทางสู่ความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ในการค้ากับญี่ปุ่นทำให้แทบไม่มีทางที่ชาวสยามและดัตช์จะหลีกเลี่ยงความขัดแย้งระหว่างกันได้ โดยเฉพาะเมื่อมีความรู้สึกต่อต้านดัตช์อย่างรุนแรงในหมู่ราชสำนักสยามตอนช่วงปลายทศวรรษ 1650 และต้น 1660 อยู่แล้ว ในช่วงนั้นยุคแห่งการค้านานาชาติในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังพัฒนาถึงจุดสูงสุด โดยชาวยุโรปและพวก "มัวร์" มีบทบาททางการค้าในสยามมากขึ้นและช่วยเสริมเครือข่ายการค้าของจีนที่มีอยู่เดิม ทางราชสำนักเองก็ขยายกิจกรรมทางการค้า และต้อนรับพ่อค้าต่างชาติซึ่งมาจอดแวะยังสยามแทบทุกราย ดังเช่นที่ราชสำนักสยามต้อนรับทั้งชาวจีนที่ยอมรับอำนาจของราชวงศ์แมนจู และผู้ที่เข้ากับฝ่ายเจิ้งเฉิงกง (คอซิงกา) ช่วงต้นปี 1661 เรือสำเภาของเจิ้งเฉิงกงจำนวนสามลำเข้ามาเทียบท่าที่อยุธยา เรือเหล่านี้นำข่าวเรื่องการเตรียมบุกไต้หวันซึ่งเป็นข่าวร้ายแก่ VOC ด้วย ภายหลังเจิ้งเฉิงกงได้เรียกสำเภาสามลำนี้กลับไป[8]

ในบรรดาชาวยุโรปที่ทำการค้าในสยามนั้นนับว่าชาวดัตช์มีบทบาทโดดเด่นที่สุด พวกเขาไม่เพียงแต่มีบทบาทสำคัญในการขึ้นครองราชสมบัติของสมเด็จพระนารายณ์ในปี 1656 เท่านั้น เพราะ VOC ยังสามารถคงบทบาทการเป็นผู้ค้าสำคัญในสยาม ความสัมพันธ์กับราชสำนักดูจะคงที่ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ส่งกองทัพใหญ่ไปทำศึกกับเชียงใหม่ในปี 1660-1661 ทาง VOC ก็ส่งทหาร 4 นาย เป็นคนเป่าแตรนายหนึ่ง และนายทหารชั้นสูงร่วมไปกับกองทัพสยาม[9]

ความขัดแย้งระหว่างสยามกับดัตช์เริ่มต้นขึ้นเมื่อมีข่าวเข้ามายังอยุธยาว่าเรือ VOC ชื่อ Rode Hert ได้จับกุมเรือของราชสำนักสยามซึ่งกำลังมุ่งหน้าสู่เมืองกวางโจว ในขณะที่แล่นอยู่ใกล้กับเกาะไหหลำในทะเลจีนใต้ ข่าวเรื่องดัตช์ยึดสินค้าบนเรือของราชสำนักสยามนี้ทำให้มีการเรียกตัว opperhoofd (หัวหน้าสำนักงาน) Jan van

---

Brummelhuis, Merchant, Courtier and Diplomat. A History of the Contacts between The Netherlands and Thailand (Lochem 1987), pp. 33-35.

[8] Nationaal Archief, The Hague: VOC 1236, Van Rijck ถึงข้าหลวงใหญ่, 29 มีนาคม 1661, f. 391; Van Rijck ถึงข้าหลวงใหญ่, 7 ตุลาคม 1661, fs. 666-667, 672; Dhiravat na Pombejra, "Crown Trade and Court Politics in Ayutthaya During the Reign of King Narai (1656-1688)" in The Southeast Asian Port and Polity, edited by J. Kathirithamby-Wells and John Villiers (Singapore 1990), pp. 127-142.

[9] VOC 1236, Van Rijck ถึงข้าหลวงใหญ่, 25 กุมภาพันธ์ 1661, fs. 143-144.

Rijck มาเข้าเฝ้า Van Rijck ไม่รีรอที่จะเตือนฝ่ายปัตตาเวียว่า เหตุการณ์นี้อาจมีผลสะท้อนกลับหากฝ่ายดัตช์ไม่รีบทำการชดใช้โดยเร็ว[10] สินค้าบนเรือสยามดังกล่าวส่วนมากเป็นไม้กฤษณาของออกพระศรีเนาวรัตน์ ซึ่งเป็นขุนนางชาวเปอร์เซีย ออกพระคนนี้เป็นต้นตระกูลของขุนนางซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดปรานและเป็นที่รู้จักกันมากกว่าในนาม อกา (อากอ) มูฮัมหมัด ชาวอัสตาราบัด เขาได้ดำแหน่งดังกล่าวในราวเดือนตุลาคมปี 1662 ต่อมาภายหลังดัตช์อธิบายว่า พวกเขายึดเรือของกษัตริย์สยามเนื่องจากเรือชักธงโปรตุเกสที่เป็นศัตรูกับดัตช์อยู่[11]

โดยเหตุการณ์เรือ Rode Hert ไม่เพียงแต่ให้ประโยชน์กับคู่แข่งของ VOC ในอยุธยาเห็นโอกาสทองในการหาประโยชน์ทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ระหว่างปี 1661-1662 ขุนนางระดับสูงส่วนมากของสยามยังไม่อยู่ในพระนครศรีอยุธยาเพราะต้องออกไปทำศึกทางตอนเหนือ ราชสำนักสยามเองก็มีความรู้สึกต่อต้านนโยบายการค้าผูกขาดของ VOC อยู่ก่อนแล้ว และนี่ก็ไม่ใช่ความขัดแย้งเรื่องหลักการ แต่เป็นเรื่องของการสนับสนุนผลประโยชน์ทางการค้าของตนมากกว่า บรรดาคู่แข่งสำคัญของ VOC คือ ชาวจีน พวก "มัวร์" และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มขุนนางเปอร์เซีย ซึ่งนำโดย ออกญาพิชิต (อับดูร์ ราซซัค) พันธมิตรสำคัญของอับดูร์ ราซซัคคงจะเป็นขุนนางที่ปรากฏชื่อในเอกสารดัตช์ว่า "ชาห์บันดาห์จีน" ซึ่งก็คือออกพระศรีพิพัฒน์ ("Civipat")[12]

ชาวเปอร์เซียและจีนรวมหัวกันขัดขวางชาวดัตช์ในอยุธยา คงต้องกล่าวว่าเหตุการณ์เรือ Rode Hert ส่งผลให้ราชสำนักสยามรู้สึกเป็นปรปักษ์กับดัตช์ตลอดช่วงปี 1662-1663 ขณะที่โปรตุเกสซึ่งเพิ่งจะทำข้อตกลงสันติภาพกับดัตช์ก็กำลังถูกจับตามอง มีการสอดแนมชุมชนของดัตช์ และห้ามไม่ให้ชาวดัตช์ โปรตุเกส และชาวญี่ปุ่นในอยุธยา (ซึ่งตั้งชุมชนอยู่ตรงข้ามกับชาวโปรตุเกส) มาซ่องสุมหรือสื่อสารระหว่างกัน โดยคาดโทษถึงประหารชีวิต ล่ามของ VOC ถูกจับกุม และไม่ปรากฏว่าฝ่ายดัตช์และโปรตุเกสร่วมกันวางแผนการใด ๆ[13] อับดูร์ ราซซัคคือผู้นำในการกลั่นแกล้งชาวดัตช์ เอกสารเปอร์เซียชื่อ *สำเภากษัตริย์สุไลมาน* กล่าวถึงชาวเปอร์เซียซึ่ง

---

[10] VOC 1240, Van Rijck ถึงข้าหลวงใหญ่, 22 กุมภาพันธ์ 1662, fs. 289-310.

[11] VOC 1240, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 20 ตุลาคม 1662, f. 1177; คำแนะนำว่าด้วยข้อปฏิบัติจาก Van Rijck ถึง Poolvoet, 10 ตุลาคม 1662, f. 1326.

[12] VOC 888, ข้อปฏิบัติสำหรับ De Bitter, 21 มิถุนายน 1664, f. 183.

[13] VOC 1240, รายงานของ Van Rijck, 3 พฤศจิกายน 1662, fs. 1492 & verso.

มีต้นตระกูลอยู่ที่กิลานคนนี้ว่า ได้รั้งตำแหน่งเป็น "นายกรัฐมนตรี"[14] ในที่นี้เราไม่ทราบแน่ชัดว่าตำแหน่งดังกล่าวหมายถึงอะไร เนื่องจากรัฐสยามก่อนสมัยใหม่ไม่มีตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ตำแหน่งที่ใกล้เคียงที่สุดเห็นจะได้แก่ สมุหนายก เจ้ากรมผู้รับผิดชอบกรมจักรี

อับดูร์ ราซซัค ร่วมมือกับชาวจีนขัดขวางการค้าของ VOC โดยได้นำกลุ่มผู้ชุมนุมชาวจีนราว 800 คน ซึ่งว่ากันว่าสนับสนุน "คอซิงกา" ไปปิดล้อมสำนักการค้าหรือ factorij ของดัตช์ โดยฝ่ายจีนขู่จะตัดหูและจมูกของดัตช์ดังที่ทำกับบรรดาชาวดัตช์ที่พ่ายแพ้บนเกาะไต้หวันมาก่อนหน้า[15] ฝ่ายดัตช์กลัวลนลานและภายหลังก็โกรธมาก แม้พ่อค้าของ VOC และเจ้าหน้าที่สยามจะทำให้วิกฤตการณ์เฉพาะนี้สงบลง แต่กลับไม่มีการรายงานกรณีดังกล่าวให้พระมหากษัตริย์ทรงทราบ เนื่องจากผู้เกี่ยวข้องเป็นเพียงเจ้าหน้าที่ชั้นผู้น้อยซึ่งเกรงกลัวอำนาจอับดูร์ ราซซัค สถานการณ์กลับแย่ลงเมื่อเจ้าหน้าที่จีนและเปอร์เซียส่งหนังกวางไปขายยังญี่ปุ่น ทั้งที่ VOC ได้สิทธิผูกขาดหนังสัตว์ ครั้นถึงปี 1662 ข่าวเรื่องเจิ้งเฉิงกงเข้ายึดครองฟอร์ตซีแลนเดียบนเกาะไต้หวัน ก็ยิ่งเพิ่มความรู้สึกของดัตช์ว่าการค้าทางด้านตะวันออกของราชสำนักสยามนั้นกระทำอย่างไม่ต้องเกรงใจใคร[16]

Poolvoet ซึ่งเป็น opperhoofd ของดัตช์ได้ต่อว่าเรื่องความยากลำบากของการค้าหนังสัตว์ในสยามเอาไว้ในจดหมายฉบับกุมภาพันธ์ 1662 เขาตระหนักว่าหนังสัตว์ส่วนมากซึ่งมาจากทางเหนือถูกคนของกษัตริย์สยามที่ด่านทั้งสี่ (น่าจะหมายถึงด่านขนอน) ในแม่น้ำเจ้าพระยาซื้อตัดหน้าไปก่อน เขาอ้างว่าทางบริษัทไม่มี "อิสระ" ในการค้าหนังสัตว์อีกต่อไป[17] เห็นได้ชัดว่าระหว่างปี 1662-1663 นั้น การผูกขาดหนังกวางของ VOC ไม่เป็นผล กษัตริย์สยามควรจะได้หนังกวางเพียง 500-600 ผืนสำหรับส่งไปกับสำเภาที่จะไปค้ายังญี่ปุ่น แต่กลับปรากฏชัดเจนว่าพ่อค้าจีนได้หนังกวางไปมากกว่านั้น จนเหลือหนังกวางตกถึงมือของฝ่าย VOC ในปริมาณจำกัดมาก ชาวจีนได้ส่งออกสินค้าผูกขาดชนิดนี้อย่างเปิดเผยมาตั้งแต่ 1650 ครั้นถึงปี 1664 ดัตช์

---

[14] Muhammad Rabi'b. Muhammad Ibrahim, The Ship of Sulaiman, translated by John O'Kane (London 1972), pp. 97-98.

[15] VOC 1240, รายงานของ Van Rijck, 3 พฤศจิกายน 1662, fs. 1488v-1490; VOC 888, ข้อปฏิบัติสำหรับ De Bitter, 21 มิถุนายน 1664, f. 184.

[16] VOC 1240, คำแนะนำว่าด้วยข้อปฏิบัติจาก Van Rijck ถึง Poolvoet, 10 ตุลาคม 1662, fs. 1320-1329; รายงานของ Van Rijck 3 พฤศจิกายน 1662, fs. 1489-1490.

[17] VOC 1243, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 25 กุมภาพันธ์ 1663, fs. 585-589.

ก็อ้างว่าปริมาณการค้าของชาวจีนในสยามทำให้หนังสัตว์ส่วนมากตกไปอยู่ในมือของพวกจีนและเหลือมาถึง VOC เพียงน้อยนิด คำต่อว่าที่ VOC ส่งถึงออกญาพระคลังซึ่งรับผิดชอบเรื่องการคลังและการต่างประเทศก็ไม่เกิดประโยชน์ใด ๆ นอกจากนี้ ดัตช์ยังไม่พอใจที่ราชสำนักใช้วิธีผูกขาดของหลวงมากขึ้นในช่วงปลายปี 1662 โดยเห็นว่านี่เป็นผลจากการที่สมเด็จพระนารายณ์เสียเงินในท้องพระคลังไปกับการสงครามระหว่างปี 1660-1662[18]

เมื่อทรงทราบข้อมูลทั้งหมด และเหล่าเสนาบดีกับขุนนางผู้ใหญ่ต่างกลับมาจากการรบหมดแล้ว กษัตริย์สยามและเสนาบดีบางคน อาทิ ออกญาพระคลังและออกญากลาโหม ได้พยายามจัดการกับวิกฤตการณ์ที่ปรากฏอยู่โดยปลดชนวนของสถานการณ์อันคับขัน อับดูร์ ราซซัคไม่ได้ก่อปัญหากับฝ่ายดัตช์เท่านั้น แต่ยังขัดขวางการค้าของชาวโปรตุเกสจากมาเก๊าด้วย ดังนั้น เขาจึงเป็นศัตรูร่วมของหมู่ชาวต่างชาติในอยุธยา แม้แต่บันทึก*สำเภากษัตริย์สุไลมาน* ยังให้ภาพอับดูร์ ราซซัคในด้านลบ โดยกล่าวว่าเขา "ใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ" สำมะเลเทเมาอยู่เนืองนิตย์ และใช้เวลา "ทั้งหมดกระทำการชั่วร้ายไร้ศีลธรรมและกลั่นแกล้งผู้อ่อนแอกว่า"[19] พอถึงปลายปี 1662 สถานภาพทางการเมืองของเขาก็เริ่มไม่มั่นคงและเขาถูกปลดจากตำแหน่ง ในที่สุด อับดูร์ ราซซัค ก็ถูกริบยศและตำแหน่งภายหลังจากเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่กลับมาถึงอยุธยาได้ไม่นาน ทรัพย์สมบัติมูลค่าระหว่าง 480,000 ถึง 600,000 กิลเดอร์ของเขาถูกกษัตริย์สั่งยึด เขาได้รับโทษที่นับว่าน่าละอายอย่างที่สุด โดยเอามันหมูมาละเลงตัว และโดนบังคับให้กิน "เบคอน" บันทึกบางฉบับเล่าว่าเขาถูกประหารชีวิต บ้างก็ว่าถูกเนรเทศ[20] เรื่อง *สำเภากษัตริย์สุไลมาน* บอกว่า อับดูร์ ราซซัคถูก "จำคุก และต่อมาไม่นานก็ตายในคุกนั่นเอง"[21] เรื่องราวอันน่าละอายของอับดูร์ ราซซัค คือหนึ่งในสาเหตุที่ทำให้ต่อมาในปี 1664 สมเด็จพระนารายณ์ทรงยอมกลับมาเจรจาเรื่องข้อตกลงในสนธิสัญญาที่เสียประโยชน์กับดัตช์อีกครั้ง อีกทั้งราช

---

[18] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, pp. 37, 61; Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts-India, 1624-1682, 31 volumes (Batavia and The Hague 1896-1931), (ต่อไปนี้จะอ้างถึงในชื่อ DRB): DRB 1664, 22 เมษายน 1664, fs. 131-133.

[19] Muhammad Rabi'b. Muhammad Ibrahim, The Ship of Sulaiman, p. 97.

[20] DRB 1663, 9 ธันวาคม 1663, fs. 655-656; VOC 1240, รายงานของ Van Vijck, 3 พฤศจิกายน 1662, fs. 1493-1494v.

[21] Muhammad Rabi'b. Muhammad Ibrahim, The Ship of Sulaiman, p. 98.

สำนักสยามยังอ้างว่า กษัตริย์ไม่ทรงทราบมาก่อนเรื่องการกระทำอันชั่วร้ายของเจ้าหน้าที่เปอร์เซียด้วย[22]

ในช่วง 1663 หลังจากเจ้าหน้าที่ในปัตตาเวียได้ใคร่ครวญดูแล้ว VOC ก็มีจุดยืนที่แน่ชัด การพ้นจากอำนาจของอับดูร์ ราซซัค เกิดขึ้นช้าเกินกว่าจะส่งผลให้ดัตช์เปลี่ยนความตั้งใจ VOC ยังต้องการเข้าควบคุมการค้าของสยามทางฟากตะวันออก ท้ายที่สุด เรือสำเภาใหญ่ของเจิ้งเฉิงกงได้นำทูตจากพวกเจิ้งมาเข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ในช่วงกลางหรือปลายปี 1662 โดยเดินทางกลับออกไปพร้อมกับสินค้าหนังกวาง หนังวัว ดีบุก และดินประสิว สำหรับ VOC แล้ว นี่คือหลักฐานอันชัดเจนว่าพวกเขากำลังถูกกีดกันออกจากการค้ากับญี่ปุ่นและกำลังถูกลบหลู่เกียรติ[23] ฝ่ายกษัตริย์สยามยังคงอาศัยชาวจีนดำเนินการค้าที่ให้กำไรงามกับญี่ปุ่นต่อไป "อย่างกระฉับกระเฉง"[24] ในปี 1663 ฝ่าย VOC จึงลอบปิดสถานีการค้าในอยุธยาและส่งเรือสองลำมา "แล่น" (cruyssen) ยังปากแม่น้ำเจ้าพระยาและเส้นทางเดินทะเลเข้าสู่ปากแม่น้ำทางทิศตะวันออก

ก่อนวิกฤตการณ์ปี 1663-1664 ความสัมพันธ์ระหว่าง VOC และสยามนั้นยังใกล้ชิดแม้ไม่ราบรื่นนักโดยเฉพาะในรัชสมัยอันยาวนานของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับชาติในคาบสมุทรไอบีเรียย่ำแย่ลง บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษก็ถอยห่างจากสยาม ส่วนพวกอินโด-อิหร่านก็ยังไม่มีอิทธิพลมากนักในราชสำนัก ดังนั้น ดัตช์จึงมีฐานะเป็นคู่ค้าสำคัญ โดยเฉพาะในการจัดหาสินค้าสยามส่งขายยังตลาดญี่ปุ่น และคอยจัดหาสิ่งทอจากอินเดียเข้ามา นอกจากนี้ พวกดัตช์ยังร่วมมือกับสมเด็จพระเจ้าปราสาททองในการรบหลายครั้ง (กับปัตตานี เขมร สงขลา) ขณะที่พวก "มัวร์" มาเลย์ และโปรตุเกสได้ช่วยสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งเป็นโอรสของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองในความขัดแย้งอันรุนแรงเรื่องการชิงบัลลังก์ในปี 1656 ทว่าพวกดัตช์กลับไม่กระตือรือร้นที่จะมีบทบาทมากนัก พวกเขาเพียงแต่ให้กำลังใจสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งได้เคยติดต่อกันเป็นประจำ กระนั้น ความสัมพันธ์สยาม-ดัตช์ในช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็นับว่าดีมาก[25]

---

[22] VOC 1248, รายงานของ De Bitter, 24 พฤศจิกายน 1664, fs. 2681-2704.

[23] VOC 1240, รายงานของ Van Rijck, 3 พฤศจิกายน 1662, fs. 1488v-1489, 1496.

[24] VOC 1243, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 5 พฤศจิกายน 1663, fs. 1965-1966.

[25] Dhiravat na Pombejra, "A Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty 1629-1688," (PhD thesis University of London 1984), chapter 2-4; George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, pp. 21-35

ครั้นช่วงต้นทศวรรษ 1660 ก็เริ่มมีเหตุให้ VOC ไม่พอใจฝ่ายสยามมากขึ้น ราชสำนักสยามไม่ได้ขัดขวางชนต่างชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาทำการค้าที่อยุธยาและมะริด พระมหากษัตริย์เองก็เข้าไปมีบทบาทในการค้าทางทะเลมากขึ้นถึงขั้นที่ถูกมองว่าราชสำนักสยามอาจกลายมาเป็นคู่แข่งในการค้าสยาม-ญี่ปุ่นซึ่งดัตช์พยายามครอบงำอยู่ ในตอนนี้ดัตช์เริ่มมองบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษว่าอาจเป็นคู่แข่งทางการค้าในสยาม และสงสัยกันว่าสยามและบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจะร่วมกันทำการค้ากับญี่ปุ่น[26] เรือสำเภาหลวงของสยามที่เดินทางไปจีนโดยมีลูกเรือจีน เดินทางกลับสยามในปี 1663 สามารถทำกำไรจากการขายสินค้าที่ขนไปรวมทั้งหนังกวางได้มาก ในปีเดียวกันนั้นสมเด็จพระนารายณ์ได้ส่งสำเภาอีกสองลำไปญี่ปุ่น[27] สยามเองก็ติดต่อกับชาวจีนที่สนับสนุนเจิ้งเฉิงกงและผู้สืบอำนาจต่อจากเขาซึ่งเป็นศัตรูของทาง VOC ขณะที่การกระทำของอับดูร์ ราซซัค และชาวจีนในอยุธยาเปิดโอกาสให้ดัตช์ใช้เป็นข้ออ้างในการตอบโต้สยามด้วยกำลัง

ปิดสถานี ปิดล้อม และสนธิสัญญา

ขั้นแรกทาง VOC จำต้องหาทางหนีออกจากอยุธยาโดยไม่ให้ราชสำนักสยามรู้เข้าก่อน Enoch Poolvoet ซึ่งเป็น opperhoofd ของ VOC เลือกที่จะลอบหนีไป เขาปิดสถานีการค้าของดัตช์โดยไม่บอกให้ราชสำนักสยามทราบล่วงหน้า และหนีออกจากอยุธยาไปโดยอ้างว่าจะไปส่งสินค้า จากนั้นจึงไปลงเรือซึ่งจอดรออยู่ตรงสันดอนสยาม จดหมายลับจากข้าหลวงใหญ่ Joan Maetsuijcker ถึง Enoch Poolvoet ลงวันที่ 22 พฤษภาคม 1663 แจ้งให้นายสถานีดัตช์ทราบว่าสภาที่ปัตตาเวียได้ตัดสินใจให้ดำเนินการปิดสถานีการค้าในสยามลงชั่วคราวจนกว่าสถานการณ์ในสยามดีขึ้น เหตุผลของทางบริษัทถูกกล่าวย้ำอีกว่า สิ่งที่ทาง VOC ทนไม่ได้คือการที่กรมพระคลังโดยเฉพาะอับดูร์ ราซซัค หรือ "ออกญาพิชิต" ได้กีดกันการค้าของดัตช์ นอกจากนี้ ดัตช์ยังคัดค้านอย่างรุนแรงในประเด็นการเพิกถอนสิทธิผูกขาดการค้าหนังสัตว์ของตน การที่กษัตริย์สยามส่งเรือไปทำการค้าโดยตรงกับญี่ปุ่น และการที่สยามทวงค่าชดเชยจากเหตุการณ์ที่เรือ Rode Hert ยึดเรือสำเภาสยาม

---

[26] Dhiravat na Pombejra, "A Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty 1629-1688," pp. 293-294.

[27] VOC 1243, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 5 พฤศจิกายน 1663, fs. 1965-1985.

Poolvoet จึงถูกมอบหมายให้ปิดสถานีการค้าดัตช์ลงอย่างเงียบ ๆ ไม่ให้ล่วงรู้ถึงราชสำนักสยาม แล้วหลบหนีลงมาตามแม่น้ำทันทีที่สบโอกาส[28]

ข้าหลวงใหญ่ได้ส่งจดหมายลับอีกฉบับไปถึง Poolvoet ลงวันที่ 3 กันยายน 1663 เพื่อแจ้งให้เขาทราบว่าทางปัตตาเวียกำลังจัดส่งเรือสามลำไปยังสยาม ได้แก่เรือ Princesse Royale, Hoogcaspel และ Elsenburgh โดยเรือลำแรกจะไปบรรทุกสินค้าและทรัพย์สินของสถานีการค้าที่อยุธยา ขณะที่สองลำหลังจะ "แล่น" อยู่ที่ปากแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อป้องกันไม่ให้เรือจีนและญี่ปุ่นแล่นผ่านเข้าไปได้ นอกจากนี้ข้าหลวงใหญ่ยังแจ้งให้ Poolvoet บอกกับราชสำนักสยามว่าทางปัตตาเวียจะจัดส่งทูตพร้อมจดหมายและของกำนัลมาในภายหลัง ทั้งนี้เพื่อเปิดทางเลือกการดำเนินความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับปัตตาเวีย ขั้นตอนในการปิดสถานีการค้านั้นถือว่าเป็นการตัดสินใจของ Poolvoet เพียงคนเดียว เพื่อเปิด "ประตูหลัง" ไว้ให้ข้าหลวงใหญ่ใช้ฟื้นฟูความสัมพันธ์กับราชสำนักสยาม ดังที่ภายหลังได้ปรากฏในจดหมายจากข้าหลวงใหญ่ถึงสมเด็จพระนารายณ์ ฉบับลงวันที่ 14 พฤษภาคม 1664 แต่ก่อนจะถึงตอนนั้น Poolvoet ก็ยังได้รับมอบหมายให้ดูแลการปิดล้อมอ่าว ถูกสั่งห้ามมิให้กระทำการรุนแรงต่อฝ่ายสยาม และห้ามสนับสนุนการลักขโมย หรือการกระทำอันเสียเลือดเนื้อใด ๆ ทั้งสิ้น[29]

ขณะอยู่บนเรือ Elsenburgh นั้น Enoch Poolvoet เขียนกลับไปยังปัตตาเวียเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 1663 ว่า เขาได้ปิดสถานีการค้าของ VOC ในอยุธยาลงอย่างลับ ๆ ได้สำเร็จเมื่อทราบข่าวนี้ ทางฝ่ายราชสำนักได้ร้องขอให้นายสถานีเปิดสถานีการค้าในทันที แต่ว่าไม่เป็นผล[30] Poolvoet มองหาวิธีที่ดีที่สุดในการปิดล้อมอ่าวไทยและตัดสินใจให้เรือดัตช์แล่นระหว่างปากแม่น้ำ และ "Hoek" ของ "สยาม" ซึ่งน่าจะหมายถึง "Liam" (บริเวณสัตหีบในปัจจุบัน) อันเป็นจุดแคบที่สุดในอ่าวสยาม ทันทีที่การปิดล้อมเริ่มขึ้น Poolvoet ก็เขียนรายงานถึงข้าหลวงใหญ่และสภาในปัตตาเวีย จุดประสงค์หลักของดัตช์ระหว่างปี 1663-1664 ปรากฏชัดในรายงานชิ้นนี้ว่า พวกเขาต้องการดักรอเรือจากจีนและญี่ปุ่นที่แล่นมายังสยาม โดยเรือของ VOC แล่นอยู่ใน

---

[28] VOC 887, ข้าหลวงใหญ่ถึง Poolvoet, 22 พฤษภาคม 1663, fs. 149-152.

[29] VOC 887, ข้าหลวงใหญ่ถึง Poolvoet, 3 กันยายน 1663, fs. 377-380; VOC 888, ข้าหลวงใหญ่ถึง สมเด็จพระนารายณ์, 17 พฤษภาคม 1664, f. 147.

[30] VOC 1243, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 5 พฤศจิกายน 1663, fs. 1965-1986; VOC 1248, รายงานของ De Bitter, 24 พฤศจิกายน 1664, fs. 2686-2687.

อ่าวระหว่างวันที่ 8 พฤศจิกายน จนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ปี 1664[31]

การปิดล้อมขั้นแรกประกอบด้วยการเอาเรือดัตช์ออกแล่นอยู่นอกชายฝั่ง "Banckesoij" (บางปลาสร้อย ปัจจุบันคือชลบุรี) ระยอง และจันทบูร ฝ่ายดัตช์ยึดสินค้าบนเรือของออกพระศรีเนาวรัตน์ นอกฝั่งเมืองจันทบูร ขุนนางคนนี้มีชื่อจริงว่า อกา มูฮัมหมัด และเป็นขุนนางเปอร์เซียคนโปรดของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นผู้มีสิทธิผูกขาดการส่งออกไม้กฤษณาเพียงผู้เดียว ฝ่ายดัตช์อ้างว่าต้องยึดสินค้าบนเรือเนื่องจากออกพระผู้นี้ยังติดหนี้กับ VOC อยู่ 2,790 กิลเดอร์ ทั้งที่จริงทาง VOC คงต้องการยึดไม้กฤษณาที่เรือสยามลำนั้นรวบรวมมาจากจันทบูรเสียมากกว่า ดัตช์ยอมปล่อยเรือไปหลังจากริบสินค้าทั้งหมด เสนาบดีพระคลังส่งเรือพร้อมผู้เจรจาออกไปพยายามโน้มน้าวให้ VOC เลิกการปิดล้อม แต่การเจรจาไม่เป็นผล ในช่วงเดือนธันวาคม 1663 เรือดัตช์ยังปฏิบัติการไกลออกไปถึงเกาะ "Pulo Ubi" และ "Pulo Waij" บนชายฝั่งด้านใต้ของเขมร (ปัจจุบันอยู่ทางใต้ของเวียดนาม) เรือ VOC สามารถสกัดจับสำเภาหลวงของสยามซึ่งเดินทางกลับมาจากญี่ปุ่นในเดือนกุมภาพันธ์ 1664 สินค้าบนเรือซึ่งประกอบด้วย ทองแดง กระเบื้องเคลือบญี่ปุ่น และซาญี่ปุ่น ถูกดัตช์ยึดไปหมด ส่วนเรือสำเภาหลวงของสยามอีกลำสามารถหลบหนีเรือ VOC ได้สำเร็จ หลังจากนั้นไม่นานนักเรือ Hoogcaspel และ Elsenburgh ก็เดินทางกลับปัตตาเวีย นับเป็นการสิ้นสุดการปิดล้อม[32]

ในระหว่างนั้นกษัตริย์สยามส่งคณะทูตนำโดยขุนทิพจุฬา ไปปัตตาเวีย พร้อมกับพระราชสาสน์ถึงข้าหลวงใหญ่ ที่มีเนื้อความเกี่ยวกับประเด็นการเจรจาหลายข้อ[33] แต่ในความเป็นจริงแล้วฝ่ายสยามเองไม่อยู่ในฐานะที่จะกำหนดข้อแม้ใด ๆ ได้เลย

การ "ปิดล้อม" ของ VOC ในสยามระหว่างปี 1663-1664 นำไปสู่การลงนามในสนธิสัญญาเดือนสิงหาคม 1664 เนื้อความในสัญญานี้ให้ประโยชน์แก่ฝ่ายดัตช์ สมเด็จพระนารายณ์และบรรดาเสนาบดียอมรับข้อแม้เหล่านี้เพราะ "ความกลัวและครั่นคร้ามในอาวุธและความเกรียงไกรของบริษัท"[34] มีข้อตกลงที่ระบุว่าลูกจ้างของ VOC ที่กระทำความผิดในสยามได้รับการยกเว้นไม่ต้องขึ้นศาลสยาม แต่จะถูกส่งตัวให้ตัวแทนของทางบริษัท ต่อมามีการมองว่าข้อความนี้เป็นต้นแบบสิทธิสภาพ

---

[31] VOC 1246, รายงานของ Poolvoet, 31 มีนาคม 1664, fs. 345-360.

[32] VOC 1246, รายงานของ Poolvoet, 31 มีนาคม 1664, fs. 347-349, 350, 352-353.

[33] DRB 1664, 12 & 16 กุมภาพันธ์ 1664, 36-40, 42-45.

[34] VOC 889, ข้าหลวงใหญ่ถึง Poolvoet, 25 เมษายน 1665, f. 96.

นอกอาณาเขตที่ชาติตะวันตกเข้ามาเจรจากับสยามในช่วงกลางศตวรรษที่ 19[35] ข้อตกลงอีกข้อหนึ่งในสนธิสัญญาให้การรับรองสิทธิผูกขาดการส่งออกหนังสัตว์ของ VOC ในสยาม นอกจากนี้ ยังมีเนื้อหาส่วนที่จะส่งผลกระทบมากกว่า กำหนดเอาไว้ว่า ห้ามกษัตริย์สยามจ้างพ่อค้า คนเดินเรือ หรือคนนำทางชาวจีน บนเรือสำเภาหลวงที่เดินทางไปด้านตะวันออก ข้อกำหนดนี้มุ่งจะตัดทอนการค้าของสยามทางฟากตะวันออก ข้าหลวงใหญ่ได้เขียนถึงสมเด็จพระนารายณ์ในเดือนมิถุนายน 1664 เพื่อร้องขอไม่ให้พระองค์ทำการติดต่อกับชาวจีนซึ่งเป็นศัตรูของทางบริษัท ไม่ว่าจะเป็นฝ่าย "คอซิงกา" หรือฝ่ายแมนจูก็ตาม ทาง VOC ยังต้องการให้สมเด็จพระนารายณ์ขับไล่พวกเขาออกจากพระราชอาณาจักร และหลีกเลี่ยงการใช้พวกเขาบนสำเภาหลวง[36] รายงานของทูตดัตช์ชื่อ Pieter de Bitter สรุปว่า พระคลังกระตือรือร้นจะเร่งทำความตกลงกับ VOC เนื่องจากพระมหากษัตริย์และเหล่าเสนาบดีต่างเกรงกันว่าจะเกิดสงครามกับ VOC นับแต่ครั้งที่ Poolvoet ล่องเรือออกไปจากสยามแล้ว[37]

สนธิสัญญาระหว่างดัตช์และสยามปี 1664 ยังกล่าวถึงประเด็นอื่น ๆ อีก รวมทั้งเรื่องเด็กชาวดัตช์เลือดผสม ซึ่งสามารถเดินทางออกจากสยามได้หากมีอายุต่ำกว่า 7 ปี พวกเลือดผสมที่เกิดจากบิดาชาวดัตช์กับสตรี "ท้องถิ่น" นี้เป็นปัญหาระหว่างเจ้าหน้าที่สยามและ VOC มาช้านาน เนื่องจากฝ่ายบิดาต้องการจะนำลูกของพวกเขาออกจากพระราชอาณาจักร ขณะที่กษัตริย์ต้องการให้พวกเขาอยู่ในสยามเพื่อเป็นทรัพยากรแรงงานของพระองค์ ข้อตกลงอื่น ๆ กำหนดว่า VOC ต้องจ่ายค่าชดเชย 156 เงินชั่งสยามที่เรือ Rode Hert ยึดไป และ VOC ก็ยอมรับจะช่วยเหลือเรือ หรือผู้แทนกษัตริย์สยามหากเผชิญปัญหาใน "เขตปกครอง" ของบริษัท[38]

กษัตริย์สยามสมเด็จพระนารายณ์ทรงเจรจาแก้ไขสนธิสัญญานี้กับ VOC อีกครั้งในปลายปี 1664-1665 Poolvoet รู้สึกว่าสมเด็จพระนารายณ์ส่งราชทูตมาปัตตาเวีย เนื่องจากทรงเริ่มรู้สึกถึงผลกระทบจากการห้ามใช้ลูกเรือจีนบนสำเภาหลวง ก่อนหน้านั้นออกญาพระคลังได้โต้แย้งแล้วว่า ชาวจีนนับพัน ๆ ที่อาศัยอยู่ในสยามนั้นเป็นข้าแผ่นดินของกษัตริย์ และหลายคนได้แต่งงานกับสตรีชาวสยาม นอกจากนี้

---

[35] Rong Syamananda, A History of Thailand, p. 73.

[36] VOC 888, ข้าหลวงใหญ่ถึงสมเด็จพระนารายณ์, 21 มิถุนายน 1664, fs. 196-198.

[37] VOC 1248, รายงานของ De Bitter, 24 พฤศจิกายน 1664, f. 2684.

[38] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, Appendix 6 (เนื้อความสนธิสัญญา 1664 ฉบับแปล)

ยังเป็นเรื่องเหลวไหลหากจะคิดว่าชาวจีนที่อยู่ในสยามต่างสนับสนุนฝ่ายเจ้งทั้งหมด ดังนั้นจึง "เป็นไปไม่ได้" ที่ฝ่ายสยามจะทำตามความต้องการของ VOC ในประเด็นนี้[39] ว่ากันว่าในปี 1664 มีเรือสำเภาสยามที่กำลังแล่นไปญี่ปุ่น ได้หยุดแวะที่โคชินจีน (ส่วนใต้ของเวียดนาม) เพื่อหนีเรือ VOC เนื่องจากเรือสำเภาลำดังกล่าวมีลูกเรือจีนอยู่ด้วย[40]

ราชสำนักสยามหวังจะได้อาศัยชาวจีน (อย่างน้อยเพื่อเป็นนายท้าย) ในเรือสำเภาที่เดินทางไปจีนและญี่ปุ่น แต่ดัตช์ก็ปฏิเสธ สมเด็จพระนารายณ์จึงขอนายท้ายเรือของ VOC มาช่วยเหลือนำเรือของพระองค์เดินทางไปทางตะวันออกเป็นการชั่วคราว ฝ่าย VOC ให้ยืมตัวนายท้ายชื่อ Nicolaes Cornelisz เพื่อช่วยนำสำเภาสยามเดินทางสู่ญี่ปุ่นในปี 1665 แต่เขาก็ไม่อาจนำเรือที่รั่วไปสู่จุดหมายและต้องหันหลังกลับเมืองไทยในท้ายที่สุด[41] อย่างไรก็ตาม เพียงไม่กี่ปีให้หลังราชสำนักสยามก็เริ่มส่งสำเภาที่มีลูกเรือส่วนใหญ่เป็นชาวจีน และจีน-สยาม ไปทำการค้าที่นางาซากิอีกในฐานะมาตรการชั่วคราว ในปี 1666 เรือสำเภาที่สมเด็จพระนารายณ์ส่งไปญี่ปุ่นมีลูกเรือเป็นชาวสยาม "มัวร์" "ลาสการ์" และ "จีนผมสั้น" (พวกเลือดผสมที่เกิดในสยาม) ข้อห้ามในสนธิสัญญาไม่ได้ตัดการติดต่อระหว่างสยามและจีน ขณะที่พวกเจ้งบนเกาะไต้หวันยังคงทำการค้ากับสยามหลังปี 1664 Poolvoet เชื่อว่าสมเด็จพระนารายณ์ได้ทราบว่า สามารถใช้ชาวจีนจากเวียดนามและเขมรนำเรือเดินทางไปญี่ปุ่นได้โดยไม่ขัดกับข้อตกลงที่ทำไว้กับดัตช์ และได้อาศัยชาวจีนพวกนี้แทน เนื่องจากชาวสยามไม่มีความสามารถด้านการเดินเรือเอาเสียเลย[42]

---

[39] VOC 1248, รายงานของ De Bitter, 24 พฤศจิกายน 1664, fs. 2688-2689; DRB 1664, 30 พฤศจิกายน 1664, 525-526.

[40] VOC 1249, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 2 ธันวาคม 1664, fs. 111-124; VOC 1252, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 8 มกราคม 1665, fs. 51-58.

[41] VOC 1253, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 26 ตุลาคม 1665, fs. 1833-1838.

[42] VOC 1257, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 31 ตุลาคม 1666, f. 755; Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 20 มกราคม 1666, f. 749; T'sao Yung-ho, "Introduction," in The English Factory in Taiwan 1670-1685, by Chang Hsiu-Jung et al. (Taipei 1995), p. 9; ดูเพิ่มเติมจากเอกสารเกี่ยวกับสยามฉบับแปลใน Yoneo Ishii (transl. and ed.), The Junk Trade from Southeast Asia: Translations from the Tosen Fusetsu-gaki, 1674-1723 (Singapore 1998).

การตีความและประเมิน

ตลอดช่วงเวลาราวหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมา ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเหตุการณ์ความขัดแย้งทั้งหมดนี้ถูกตีความครั้งแล้วครั้งเล่าไปในลู่ทางต่าง ๆ มีการมองว่าการปิดอ่าวและสนธิสัญญาไม่เสมอภาคปี 1664 คือหลักฐานความก้าวร้าวของฝ่ายดัตช์ และเป็นผลจากความต้องการของดัตช์ซึ่งแข่งขันกับสยามเพื่อทำการค้าที่ญี่ปุ่น และยังเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายเชิงจักรวรรดินิยมของดัตช์ด้วย โดยบางครั้งนักประวัติศาสตร์เหล่านี้ก็มีจุดยืนที่ค่อนข้างจะสุดโต่งเกินไป

ในงานชิ้นริเริ่มเกี่ยวกับความสัมพันธ์สยาม-อังกฤษในช่วงศตวรรษที่ 17 ซึ่งตีพิมพ์ในปี 1890 จอห์น แอนเดอร์สัน (John Anderson)[43] ไม่ได้อาศัยทฤษฎีการถ่วงดุลอำนาจ ทว่าเน้นไปที่ประเด็นว่าฝ่าย VOC ทำ "สงคราม" กับสยามในช่วงปี 1664 แอนเดอร์สันเน้นว่าดัตช์ดำเนินการอย่าง "วางอำนาจ" และข้อตกลงในสนธิสัญญาเดือนสิงหาคม 1664 กับสยามก็ให้ประโยชน์แก่ดัตช์อย่างชัดเจน

นักประวัติศาสตร์คนแรกที่เสนอการตีความด้วยหลักการถ่วงดุลอำนาจน่าจะเป็น ดับเบิลยู เอ อาร์ วูด (W. A. R. Wood) ซึ่งตีพิมพ์หนังสือ *History of Siam* ของเขาในปี 1933 Wood อธิบายว่า "สมเด็จพระนารายณ์เริ่มคิดถึงการสร้างความสัมพันธ์อันใกล้ชิดกับมหาอำนาจยุโรปชาติอื่นเพื่อควบคุมความอหังการของดัตช์"[44] มหาอำนาจยุโรปที่ว่านี้ จำกัดอยู่เฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส เนื่องจากในขณะนั้น "โปรตุเกสไม่น่าเกรงกลัวอีกต่อไป" แต่การตีความโดยอาศัยหลักถ่วงดุลอำนาจกลับทวีความสลับซับซ้อนถึงขีดสุด ใน หนังสือเรื่อง *Adventurers in Siam in the Seventeenth Century* ของฮัตชินสัน (E. W. Hutchinson) เมื่อปี 1940 ฮัตชินสันกล่าวว่า ราชสำนักสยามมองอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเองว่าเป็นพันธมิตรในการต้านภัยคุกคามจากดัตช์ จากนั้นผู้เขียนได้วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่านโยบาย (ในส่วนของฝ่ายสยาม) มีพื้นฐานมาจากพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ที่สยามจะเป็นพันธมิตรทางการเมืองกับรัฐบาลพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 เพื่อมา

---

[43] John Anderson, English Intercourse with Siam in the Seventeenth Century, pp. 97-100.

[44] W. A. R. Wood, A History of Siam, p. 195.

สร้างสมดุลกับอิทธิพลของดัตช์ในภูมิภาคนี้[45]

นักวิชาการอื่น ๆ ยอมรับการตีความของฮัตชินสัน รวมทั้งหนังสือที่ถือมาตรฐาน *History of South-East Asia* ของดี จี อี ฮอลล์ (D. G. E. Hall) และ *History of Thailand* ของ รอง ศยามมานนท์ โดย ฮอลล์ ซึ่งอธิบายการกระทำของดัตช์ในปี 1663-1664 ว่าเกิดจากความกลัวและอิจฉาที่ในขณะนั้น "สมเด็จพระนารายณ์ทรงโปรดปรานอังกฤษและฝรั่งเศส" มาก[46] นับเป็นการตีความเหตุการณ์นี้ด้วยยอดิซึ่งเกิดจากการอิงการเมือง "มหาอำนาจ" ยุโรป และเน้นฐานะสำคัญแห่งการทูตระหว่างรัฐมากเกินไป นักประวัติศาสตร์ไทยจำนวนมากก็ยอมรับการตีความแบบ "ถ่วงดุลอำนาจ" นี้เช่นกัน นอกจากนี้ยังมีผลงานของ Han ten Brummelhuis ซึ่งมีเนื้อความที่น่าประหลาดใจเกี่ยวกับการตีความทำนองเดียวกัน เขากล่าวว่า ในช่วงปี 1664 สมเด็จพระนารายณ์พยายามทำข้อตกลงหรือสร้างพันธมิตรกับกษัตริย์พม่า ทั้งที่เพิ่งจะทรงทำสงครามกับพม่ามาหมาด ๆ[47]

ในทศวรรษ 1970 ถึง 1980 การตีความแบบมาตรฐานถูกท้าทายจากผลงานของนักประวัติศาสตร์คนอื่น ๆ อาทิ หนังสือ *The Dutch in Seventeenth Century Thailand* ของจอร์จ ไวนอล สมิธ (George Vinal Smith) ในปี 1977 และ *การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์* ของนิธิ เอียวศรีวงศ์ โดยในปี 1984 จอร์จ ไวนอล สมิธ พบว่างานเขียนส่วนใหญ่เกี่ยวกับนโยบายต่างประเทศของสมเด็จพระนารายณ์นั้นอิงอยู่กับหลักฐานฝรั่งเศสและอังกฤษมากเกินไป ขณะที่ได้มองข้ามหลักฐานจดหมายเหตุดัตช์ซึ่งมีปริมาณและรายละเอียดมากกว่าเอกสารยุโรปอื่น ๆ สมิธเสนอเอาไว้อย่างถูกต้องแล้วว่าในวิกฤตการณ์ปี 1663-1664 นั้น VOC มีจุดประสงค์ที่จำกัดและชัดเจนด้วยเอกสารจดหมายเหตุดัตช์ เขาแสดงให้เห็นว่า VOC มีความสัมพันธ์อันดีกับสยามตลอดปลายทศวรรษ 1660 และตลอดช่วง 1670 โดยบริษัท

---

[45] E. W. Hutchinson, Adventurers in Siam in the Seventeenth Century (London, 1940), pp. 42, 68 ff.

[46] D. G. E. Hall, A History of South-East Asia, 4th edition (London 1981, reprinted 1991): pp. 386-387; Rong Syamananda, A History of Thailand, pp. 72-73.

[47] ดูตัวอย่างจาก ขจร สุขพานิช, คำบรรยายประวัติศาสตร์ไทย พ.ศ. 1600-2310 (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521), น. 186-207; พลับพลึง มูลศิลป์, ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส สมัยอยุธยา (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2523), น. 288-289; Han ten Brummelhuis, Merchant, Courtier and Diplomat: A History of the Contacts between The Netherlands and Thailand, p. 39.

ต้องการช่วยเหลือให้กษัตริย์สยามได้รับของหายาก สินค้าหรูหรา รวมถึงความช่วยเหลือทางเทคนิคตามต้องการเสมอ ฝ่าย VOC ได้จัดส่งนายช่างและช่างศิลป์หลายคนมาทำงานในราชสำนักสยามเป็นการชั่วคราวตามที่สมเด็จพระนารายณ์ได้ร้องขอไป ศัลยแพทย์หลวงตลอดช่วง 1670 และ 1680 ก็เป็นชาวฝรั่งเศสซึ่งเป็นลูกจ้างของ VOC เมื่อเรือของราชสำนักสยามประสบปัญหาความยุ่งยากในที่ต่าง ๆ ทาง VOC ก็ให้ความช่วยเหลือตามที่ระบุเอาไว้ในสนธิสัญญาปี 1664 ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระนารายณ์และเสนาบดีของพระองค์จึงไม่จำเป็นต้องหันไปหาอังกฤษหรือฝรั่งเศสมาคานอำนาจ "ภัยคุกคาม" จากดัตช์[48]

ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและดัตช์เริ่มสั่นคลอนอีกครั้งในช่วงปี 1680-1685 เมื่อทาง VOC ไม่พอใจที่ราชสำนักสยามปฏิเสธหนี้ซึ่งทูตสยามซึ่งเดินทางไปเปอร์เซียก่อเอาไว้ที่เมืองสุรัต ทูตสยามคนนี้ได้ยืมเงินจำนวนมากจากสถานีการค้า VOC ที่สุรัตเพื่อซ่อมแซมเรือในระหว่างการเดินทางกลับสยาม ทว่าราชสำนักสยามไม่ยอมรับหนี้ดังกล่าวโดยบอกว่าทูตไม่มีสิทธิจะกู้ยืมเงินจำนวนมากเช่นนี้ ความตึงเครียดระหว่างสยามและดัตช์ระอุขึ้นเมื่อ VOC เริ่มเกิดความสงสัยในคราวที่สุลต่านแห่งจามบีส่งต้นไม้เงินต้นไม้ทองหรือบุหงามาศ กับของบรรณาการเป็นพริกไทย (ซึ่งเป็นสินค้าของจามบีที่ VOC ผูกขาด) เต็มหนึ่งลำเรือมาถวายสมเด็จพระนารายณ์ พระมหากษัตริย์สยามเองก็ทรงไม่พอใจที่ดัตช์เข้ามายุ่งเกี่ยวกับเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสองราชสำนักนี้โดยไม่ใช่หน้าที่ ว่ากันว่ากษัตริย์สยามทรงเกรงการคุกคามจากดัตช์ภายหลังจากมีข่าวว่า VOC พิชิตบันตัม (บันเตน) ได้สำเร็จในปี 1682 ความตึงเครียดคลี่คลายลงหลังจากทูตของสมเด็จพระนารายณ์เดินทางไปถึงปัตตาเวียในปี 1685 กระนั้น ราชสำนักสยามในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ก็ยังให้ความสำคัญกับฝรั่งเศสมากกว่าดัตช์[49]

แล้วแท้จริงแล้ว ความขัดแย้งระหว่างสยามและดัตช์ในปี 1663-1664 มีผลกระทบถึงนโยบายของ VOC ต่อสยาม และนโยบายต่างประเทศของสยามอย่างไร ข้อตกลงในสัญญาส่งผลต่อสยาม VOC และการค้าระหว่างประเทศที่ราชสำนักสยามเข้าไปเกี่ยวข้องอย่างไร

---

[48] นิธิ เอียวศรีวงศ์, การเมืองไทยสมัยพระนารายณ์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527); George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, pp. 35-43.

[49] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, p. 43; Dhiravat na Pombejra, "A Political History of Siam under the Prasatthong Dynasty 1629-1688," pp. 367-371, 388-392.

หากดูเผิน ๆ สนธิสัญญา 1664 นั้นเป็นเอกสารที่บอกลางไม่ดีกับฝ่ายสยาม และมีผลคุกคามการค้าต่างประเทศของสยามในย่านจีน-ไต้หวัน-ญี่ปุ่น ส่วนที่กีดกันการใช้คนจีนบนเรือสำเภาเดินทะเลทั้งหมดของสยามคงจะตัดแข้งตัดขากิจกรรมการค้าของสมเด็จพระนารายณ์ในด้านตะวันออกของพระราชอาณาจักร แต่สุดท้ายก็ปรากฏว่าดัตช์ไม่สามารถควบคุมการเดินเรือขนส่งที่เดินทางเข้าและออกจากสยามได้ เพราะจำต้องลงทุนปิดล้อมปากแม่น้ำเจ้าพระยาและเส้นทางเดินเรือฝั่งตะวันออกอย่างถาวร ซึ่งทาง VOC เองไม่มีทรัพยากรมากพอจะปิดล้อมอย่างยาวนานเช่นนั้นได้ อีกทั้งสยามก็ไม่มีความสำคัญทางการค้าคุ้มค่าพอกับการดำเนินการดังกล่าว

จากหลักฐานที่มีอยู่ เราคงปฏิเสธไม่ได้ว่าราชสำนักสยามจะรู้สึกถูกคุกคามจากการกระทำของดัตช์ในปี 1663-1664 และประเด็นในสนธิสัญญา 1664 เอกสารยุโรปร่วมสมัยกล่าวว่าสยามกลัวดัตช์ แม้จะดูเหมือนว่าฝ่ายสยาม (และฟอลคอน) ใช้ "ภัยคุกคาม" จากดัตช์เพื่อเป็นเครื่องมือเจรจาให้ได้ความช่วยเหลือ หรือถึงขนาดให้ได้เป็น "พันธมิตร" กับฝรั่งเศส[50] แต่อีกด้านหนึ่ง ความหวังของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษที่จะกลับมามีความสัมพันธ์ทางการค้ากับสยามอีกครั้งในช่วงต้นทศวรรษ 1660 ก็ต้องมีอันหยุดชะงักลงเพราะสิ่งที่ฝ่ายอังกฤษเรียกว่า "สงคราม" ระหว่างดัตช์กับสยาม

จดหมายเหตุ VOC เองก็มีข้อมูลอันชัดเจนว่าสมเด็จพระนารายณ์ยังคงรู้สึกถึงผลกระทบของการปิดอ่าวไทยเมื่อหลายปีผ่านไปแล้ว Poolvoet เขียนถึงข้าหลวงใหญ่ Maetsuijcker ในช่วงปลายปี 1664 เพื่ออธิบายว่าทำไมสมเด็จพระนารายณ์จึงต้องการจะเจรจาแก้ไขประเด็นในสนธิสัญญาที่เพิ่งจะลงนามกับดัตช์ไป โดยกล่าวถึงสยามในฐานะ "ชาติที่ทรงเกียรติยศ" และไม่คุ้นกับการถูกบังคับ[51] กษัตริย์สยามบอกกับดัตช์ผ่านทางออกญาพระคลังว่า พระองค์ทรงสูญเสีย "achtbaerheyt" (เกียรติยศและความภาคภูมิ) ไปมากภายหลังการลงนามในสนธิสัญญาสิงหาคม 1664[52]

ครั้นเดือนธันวาคม 1667 ราชสำนักสยามต้องการจะส่งกองเรือปิดล้อมกับเรือพายที่มีอาวุธพร้อมจำนวน 4 ลำ ไปยังปากแม่น้ำ "เขมร" (น่าจะหมายถึงปากแม่น้ำโขง) เพื่อบังคับให้เรือที่จะเดินทางเข้าเขมร เปลี่ยนทิศทางมายังสยาม ฝ่าย

---

[50] E. W. Hutchinson, Adventurers in Siam in the Seventeenth Century, pp. 62, 92-122.

[51] VOC 1249, Poolvoet ถึงข้าหลวงใหญ่, 2 ธันวาคม 1664, f. 121.

[52] DRB 1664, 30 พฤศจิกายน 1664 รายการ, 525-526.

สยามได้สอบถามเจ้าหน้าที่ VOC ในอยุธยา (ซึ่งน่าจะเป็นการประชดแดกดัน) ว่า ในฐานะที่ดัตช์เชี่ยวชาญเรื่องการปิดอ่าวมาก ฝ่ายสยามควรจะปิดล้อมอย่างไร สุดท้ายฝ่ายดัตช์จัดส่งที่ปรึกษาเรื่องการปิดอ่าวสองคนให้สยาม น่าเสียดายที่ไม่มีข้อความกล่าวถึงการปิดปากน้ำ "เขมร" นอกเหนือจากนี้อีก[53]

ตัวอย่างการปิดอ่าวของ VOC เมื่อปี 1663-1664 ก็มีผลต่อวิธีคิดของอังกฤษซึ่งเป็นยุโรปอีกชาติหนึ่ง ในช่วงต้นทศวรรษ 1680 เมื่อบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษเกิดถกเถียงอย่างรุนแรงกับราชสำนักสยาม โดยเฉพาะกับฟอลคอน ขุนนางคนสนิทของสมเด็จพระนารายณ์ ทางบริษัทของอังกฤษเองก็เคยพิจารณาการปิดอ่าวสยาม จดหมายของอังกฤษกล่าวว่าแค่ "เรืออันเกรียงไกรสองลำ" ก็เพียงพอกับการเอาชนะชาวสยามแล้ว[54]

บทสรุป

จุดยืนของผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการตีความวิกฤตการณ์ระหว่างดัตช์และสยามในปี 1663-1664 อาจยังคงแตกต่างกันอยู่ต่อไป[55] นักวิชาการบางท่านในประเทศไทยยังพอใจการตีความเรื่องการถ่วงดุลอำนาจ ซึ่งเน้นบทบาทการคุกคามของดัตช์และการโต้ตอบทางการทูตจากฝ่ายสยาม หลักฐานชั้นต้นที่ใช้ในบทความชิ้นนี้แสดงว่าสมมุติฐานเรื่องการถ่วงดุลอำนาจนั้นผิดฝาผิดตัวและก็ไม่ถูกต้องเสียทั้งหมด ความเป็นจริงน่าจะอยู่ระหว่างคำอธิบายที่สุดโต่งทั้งสองขั้วมากกว่า

หากการตีความโดยอาศัยการถ่วงดุล "มหาอำนาจ" ให้น้ำหนักไปที่ความพยายามสร้างจักรวรรดิของดัตช์มากจนเกินกว่าที่ปรากฏในหลักฐานแล้ว ฝ่ายตีความใหม่ก็ดูจะลดทอนความสำคัญของเหตุการณ์ปี 1663-1664 ลงมากเกินไปเช่นกัน สมเด็จพระนารายณ์และราชสำนักของพระองค์คงไม่ลืมความตื่นตระหนกจากการกระทำของ VOC ในช่วงวิกฤตการณ์ อย่างไรก็ตาม พระองค์คงไม่ได้หวังจะได้อังกฤษและฝรั่งเศสมาคานอิทธิพลดัตช์ในช่วงทศวรรษ 1660 และ 1670 มากนัก

---

[53] VOC 1272, Van der Spijck ถึงข้าหลวงใหญ่, 12 มกราคม 1669, fs. 1096 & verso.

[54] E. W. Hutchinson, Adventurers in Siam in the Seventeenth Century, p. 90.

[55] ดูการถกเถียงในคณะกรรมการประวัติศาสตร์ แห่งสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, กรุงเทพฯ, ซึ่งตีพิมพ์ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร บรรณาธิการ., ปัญหาในประวัติศาสตร์ไทย ปี 2(1) ธันวาคม 1986-สิงหาคม 1987, 83-128.

บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษไม่ได้มีฐานะมากไปกว่าผู้ค้าซึ่งมีศักยภาพที่จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในสยาม ขณะที่ชาวฝรั่งเศสส่วนมากซึ่งเข้ามาในสยามระหว่างปี 1662-1680 มักจะเป็นบาทหลวงจาก Societe des Missions Etrangeres สมเด็จพระนารายณ์ซึ่งทรงอยากรู้อยากเห็นในเรื่องทางภูมิปัญญาทรงสนพระทัยที่จะติดต่อกับฝรั่งเศสมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 1660 แต่ความสัมพันธ์ระหว่างสยามและดัตช์ที่ย่ำแย่ลงในช่วงต้นทศวรรษ 1680 คงทำให้พระองค์พยายามกระชับความสัมพันธ์ทางการทูตกับพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ให้แน่นแฟ้นขึ้นด้วย พระองค์ทรงส่งราชทูตไปฝรั่งเศสในปี 1680 แต่เรือกลับแตกเสียก่อน แต่นั่นก็ไม่ได้ทำให้พระองค์ย่อท้อในการส่งขุนนางอีกสองคนไปฝรั่งเศสในปี 1684 เมื่อทูตฝรั่งเศสเดินทางมายังสยามในปี 1685 สมเด็จพระนารายณ์ก็ได้จัดส่งคณะทูตชุดใหญ่ไปฝรั่งเศสอีกในปี 1686-1687[56] ช่วงเวลาที่ความสัมพันธ์ระหว่างสยามกับฝรั่งเศสแน่นแฟ้นมากนั้นประจวบเหมาะกับช่วงความตึงเครียดระหว่างสยามกับ VOC ระยะที่สอง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับดัตช์จะไม่กลับคืนสู่ระดับปกติจนกระทั่งคณะทูตของออกหลวงจุฬาเดินทางไปปัตตาเวียในปี 1686

ด้วยเหตุนี้ วิกฤตการณ์สยาม-ดัตช์ 1663-1664 จึงไม่ใช่เรื่องของการเมือง "มหาอำนาจ" แต่เป็นผลจากความขัดแย้งจากการแข่งขันทางการค้าในสยาม ญี่ปุ่น และทะเลจีนใต้ เป้าประสงค์หลักของ VOC อยู่ที่การจำกัดหรือยุติการค้าของสมเด็จพระนารายณ์กับดินแดนทางตะวันออก รวมถึงการผูกขาดหนังสัตว์ทั้งหมดในสยาม จริงอยู่ว่าสถานะทางการค้าของ VOC ในสยามย่ำแย่ลงเรื่อย ๆ ตลอดช่วงครึ่งหลังของศตวรรษที่ 17 จน VOC ไม่น่าจะเป็นภัยคุกคามใด ๆ กับสยามอีก[57] แต่การปิดอ่าวและสนธิสัญญาปี 1664 ก็เป็นผลจากความเกรงกลัวของสยามต่อแสนยานุภาพทางทะเลของดัตช์ ราชสำนักสยามไม่ได้หลงลืมเหตุการณ์ปี 1663-1664 แต่พวกเขาก็ไม่ได้อาศัยหลักการถ่วงดุลอำนาจมาเป็นกรอบกำหนดนโยบายการต่างประเทศเช่นกัน

---

[56] E. W. Hutchinson, Adventurers in Siam in the Seventeenth Century, chapter 3-7; Dirk Van der Cruysse, Louis XIV se le Siam (Paris 1991), chapter 6-19.

[57] George Vinal Smith, The Dutch in Seventeenth-Century Thailand, pp. 43, 66-69.